

УДК 911+502.4

С.П. Сонько, доктор географічних наук, професор,

Уманський національний університет садівництва

АНАЛІЗ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

Анотація: Сонько С.П. Аналіз методологічних підходів до формування національної екологічної мережі. Масштабне загострення глобальної екологічної проблеми примушує робити невтішний висновок про методологічну хибність концепції сталого розвитку, продовженням якої є концепція екологічних мереж. В статті робиться методологічний аналіз моделей природокористування а також пропонується авторська модель соціо-природної взаємодії.

Ключові слова: *моделі природокористування, екологічна мережа, концепція сталого розвитку, глобальна екологічна проблема.*

Побудова Україною національної екологічної мережі як частини Всеєвропейської – на сьогодні є виваженою стратегією, яка підкріплена відповідною законодавчою базою, а, отже, мусить виконуватись. Певною мірою така стратегія є дороговказом майбутньої гармонізації відносин природи і суспільства і, в кінцевому підсумку, - зведення глобальної екологічної проблеми нанівець, аж до повного її вирішення. Всеєвропейська стратегія формування екологічної мережі є продовженням стратегії сталого розвитку, яка починаючи з «Ріо-92» саме покликана «вирішити глобальну екологічну проблему». Але сьогодні 20 років поспіль («Ріо+20») сама ідея сталого розвитку виявила серйозні ознаки неадекватності, свідченням чого є той факт, що глобальна екологічна проблема неухильно і безальтернативно продовжує загострюватись. Все це примушує піддати сумнівам ті методологічні орієнтири,

які закладені в царину концепції сталого розвитку, а отже, і в зміст концепції національних екологічних мереж.

На нашу думку, однією з головних методологічних помилок, припущених при розробці концепції екологічних мереж є яскравий біоцентризм, який обумовив їхнє конструювання у якомусь віртуальному просторі, геть відірваному від реальної просторової організації суспільства. Насправді ж, побудова національної екологічної мережі, як явища просторового, не може бути здійсненна без «вписання» її в конкретну територію відповідно до певних моделей соціо-природної взаємодії. Серед них найчастіше згадуються моделі Б.Б.Родомана та О.Г.Топчієва. Зокрема, автор моделі поляризованого ландшафту Б.Родоман початково закладає у свою модель умову додержання правильних геометричних форм при конструюванні штучних ландшафтів [3]. Оскільки будь яка правильна геометрія початково є ворожою природі [2], вважаємо цю модель антропоцентричною і не будемо її розглядати в наших подальших побудовах. О.Г.Топчієв [7] в свою теоретичну модель природокористування заклав наступні принципи раціональної територіальної організації ландшафтного середовища:

- ділянки заповідного і техногенного природного середовища мають бути максимально віддалені одна від іншої;
- інтенсивність господарського використання природного середовища повинна бути послідовною - від більш інтенсивних до менш інтенсивних;
- різні види господарської діяльності і відповідної просторової організації біосфери повинні бути просторово ешелоновані: від «вікон» чистої (заповідної) природи, що утворюють «ядра біосфери», до «біосферних бар'єрів», що грають роль захисних буферних смуг. Обов'язковими елементами раціональної територіальної організації системи «природа - суспільство» повинні бути також біосферні коридори, що забезпечують біосферну цілісність і зв'язаність природного середовища (рис.1).

На нашу думку, у викладеній концепції принцип ешелонування початково закладає бар'єрну межу між суспільством і природою і при такому

сепаративному підході про «коеволюцію», а тим більше про екотонізацію просторових відносин годі і казати. Також викликає сумніви ієрархічний рівень постановки задачі, бо лише встановлення логіки соціо-природної взаємодії на мікропросторовому рівні дозволить експонувати загальні тенденції цієї взаємодії на мезо- та макропросторовий рівень, досягнувши відомого гасла Ріо-де-Жанейро – «Думай глобально, дій локально!»

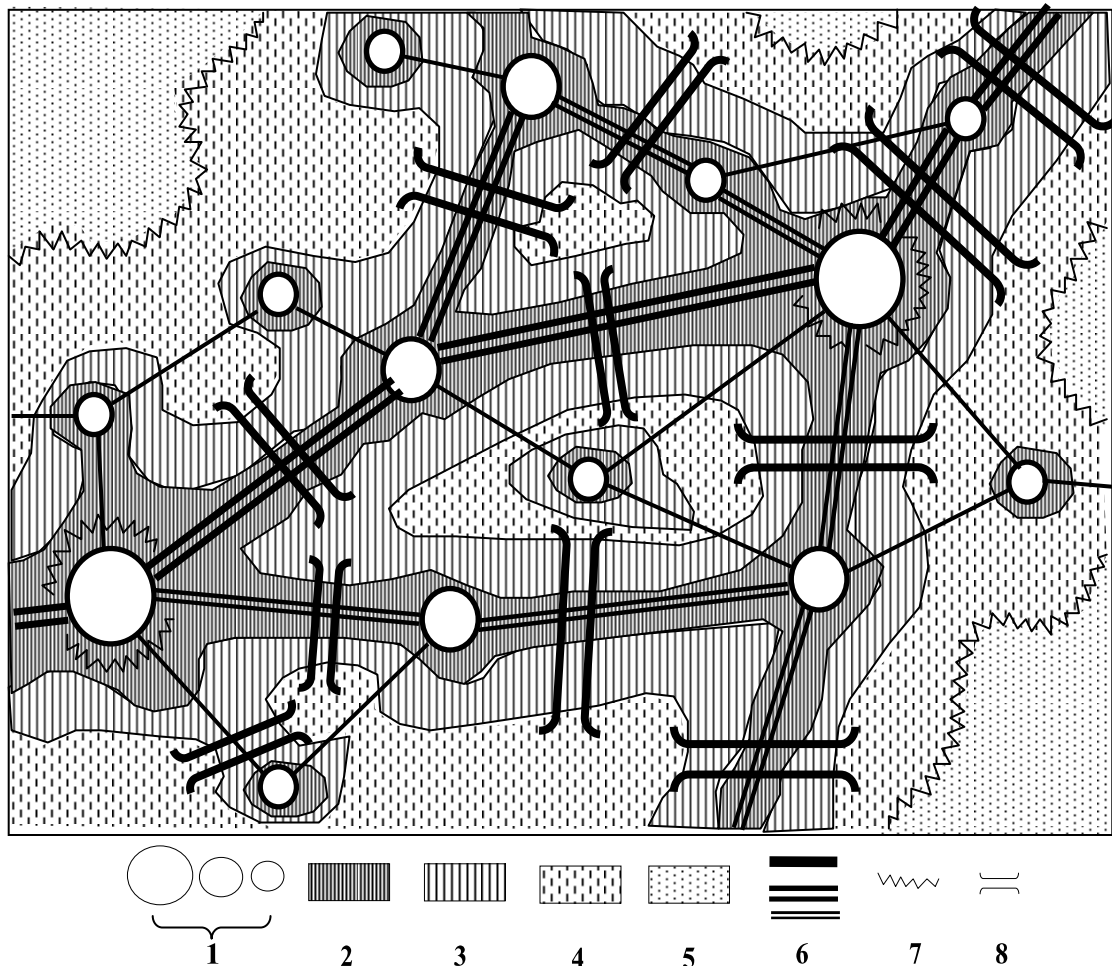

Рис.1. Теоретична модель раціональної територіальної організації природокористування
(за О.Г.Топчієвим,2001)

Умовні позначення: 1 - міста та урбанізовані райони різних соціально-економічних рангів; 2 - селбищні землі міст та урбанізованих ареалів з максимальними антропогенними навантаженнями на територію; 3 - землі інтенсивного господарського використання з високими антропогенно-техногенними навантаженнями; 4 - землі екстенсивного господарського використання з помірними антропогенно-техногенними навантаженнями; 5 - землі, що не використовуються (території, що особливо охороняються); 6 - транспортні магістралі; 7 - біосферні буферні зони; 8 - біосферні коридори.

Тривалі наукові дослідження проблеми гармонізації взаємодії природи і суспільства дозволили автору запропонувати модель соціо-природної взаємодії, побудовану на принципах просторової ротації і представлену в ранішніх публікаціях [4,5,6]. В нашій моделі враховується генеральний напрямок

трансформації географічного простору видом *Homo Sapiens* в процесі еволюції його просторової динаміки, який відповідає розвитку соціо-природних систем в напрямку досягнення ноосферного стану (рис.2).

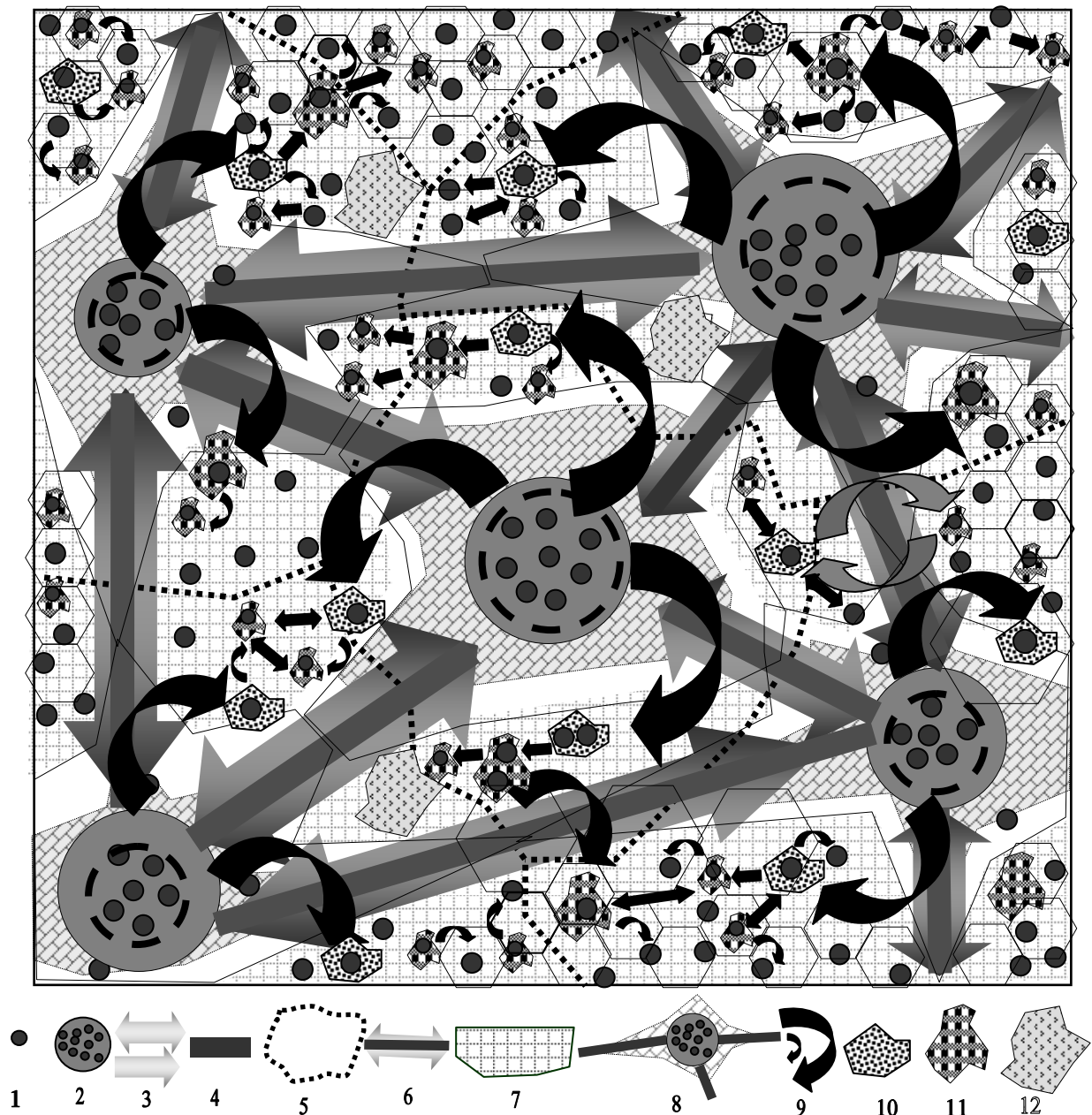

Рис.2. Ідеальна модель соціоприродної взаємодії в процесі природокористування, заснована на принципі просторової ротації.

Умовні позначення: 1.- окрема особина виду *Homo Sapiens*; 2. міські поселення; 3.- інформаційні канали; 4.- сучасні шляхи сполучення; 5.- поля впливу стаціонарних поселень; 6.- інфраекосистеми; 7.- агроекосистеми; 8.- урбоекосистеми. 9 – напрямки просторової ротації функцій агро- та урбоекосистем. 10 – ерголандшафтні зони, агро-рекреаційні парки, «дендро»- та «акваполіси» як осередки дезурбанізації; 11 – сільські поселення; 12 – об'єкти екомережі.

Просторовий розвиток екосистеми Людини відбувається в трьох самостійно відгалужених, проте взаємозалежних формах – агроекосистеми → урбоекосистеми → інфраекосистеми. Можливим шляхом гармонізації може

бути просторова ротація функцій агро- і урбоекосистем при збереженні існуючих функцій інфраекосистем, які частково можуть виконувати функції екологічних коридорів [5]. Крім того, осередками «відтягування» значної кількості населення в сільську місцевість могли б стати ділянки слабозміненої природи, на яких за К.Доксіадісом [8] рекреаційні функції гармонійно би сполучались з аграрними (поз.10 на рис.2).

Як бачимо із схеми, на периферію впливу урбоекосистем винесена змістовно більш складна просторова динаміка виду *Homo Sapiens*. Завдяки отриманню навичок адаптованого природокористування тут поступово утворюється нова континуально-дисперсна форма розселення у вигляді поселень, подібних до хуторів [5], сучасним аналогом яких вже сьогодні є екопоселення [9].

При цьому формування гексагональної (родоманівської) решітки, показаної в моделі, зовсім не обов'язкове. Принаймні ця решітка є кінцевим (граничним) станом всієї системи.

Головною відзнакою цієї моделі є та, що в ній найбільша дисперсність виноситься на периферію [7], що в цілому відповідає такому стану динаміки популяції, який спостерігається у інших видів в Живій Природі. При цьому дуже реальним вважається визначення ареалу помешкання однієї особини *Homo Sapiens*, що завжди було каменем спотикання у класичній екології [1]. Модифікації просторових зв'язків в пропонованій моделі можуть бути найрізноманітнішими, проте, головний напрямок взаємодії природи і суспільства докорінно змінюється з антропоцентричного на адаптований.

Література

1. Голубець М.А., Екосистемологія.- Львів:Поллі,2000.- 316 с.
2. Одум Ю. Основы экологии. — М.: Мир, 1975. — 740 с.
3. Родоман Б.Б. Поляризация ландшафта как средство сохранения биосферы и рекреационных ресурсов // Ресурсы, среда, расселение. — М.: Наука, 1974.
4. Сонько С.П. Концепція ноосферних екосистем як продовження ідей

В.І.Вернадського./Ноосфера і цивілізація. Всеукраїнський філософський журнал. Вип. 8-9(11). - Донецьк: ДонНТУ, 2010. - С.230-241.

5. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми.- Наукове видання. Київ: Ніка Центр, 2003. -287 с.

6. Сонько С.П. Просторова структура ноосфери – сучасні реалії і парадокси. /Матеріали Шостих Всеукраїнських наукових Таліївських читань.- Харків, 2010, ХНУ ім. В.Н.Каразіна.- с.5-18.

7. Топчиев А.Г. Географические основы геоэкологии.- Одеса: Astroprint.-2001.- 125 с.

8. Doxiadis C., Papaiouannou J.G. Ecumenopolis: The Inevitable City of the Future. Athens: Athens Center of Ekistics, 1974

9. <http://kartinamira.info/ecointegration>

Аннотация: Сонько С.П. Анализ методологических подходов к формированию национальной экологической сети. Масштабное обострение глобальной экологической проблемы заставляет делать неутешительный вывод о методологической несостоятельности концепции устойчивого развития, логическим продолжением которой является концепция экологических сетей. В статье выполнен методологический анализ моделей природопользования а также предлагается авторская модель социо-природного взаимодействия.

Ключевые слова: *модели природопользования, экологическая сеть, концепция устойчивого развития, глобальная экологическая проблема.*

Summary. Sonko S.P. Analysis of the methodological approaches to forming the national ecological network. The giant intensifying of global ecological problem compels to do a disappointing conclusion about the methodological error of sustainable development conception, logical continuation of which is the conception of ecological networks. The methodological analysis of natural resources use models is executed in the article and the author's model of socio-natural cooperation is offered, too.

Keywords: models of natural resources use, ecological network, sustainable development conception, global ecological problem.